

РОЗВИТОК РИНКУ ЗЕРНА УКРАЇНИ ТА ЙОГО ВПЛИВ НА ФОРМУВАННЯ МІЖНАРОДНОЇ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ ВІТЧИЗНЯНОЇ ЕКОНОМІКИ

У статті проаналізовано проблеми розвитку ринку зерна України в контексті його впливу на посилення міжнародної конкурентоспроможності вітчизняної економіки, сформувано рекомендації щодо вирішення цієї проблеми. Розглянуто основні державні завдання щодо встановлення правил регулювання ринку зерна.

The article analyzes the problems of Ukrainian grain market in the context of its impact on strengthening the international competitiveness of national economy, the recommendations concerning solving of this problem are given. The main state tasks concerning the determination of grain market regulation are investigated.

Постановка проблеми у загальному вигляді. Розвиток українського сільського господарства відбувається за умов, коли після розпаду Радянського Союзу, створення приватних сільськогосподарських підприємств втрата державних сільськогосподарських субсидій у значній мірі вплинула на всі аспекти діяльності: за майже двадцятирічний період скоротилося поголів'я худоби, використання добрив знизилося на 85%, а виробництво зерна – на 50% [1, с.8–10].

Вітчизняне сільське господарство змушене сприймати сучасні ринкові правила гри та орієнтувати діяльність на реалізацію потенціалу свого ефективного розвитку. Такий потенціал для сільського господарства України закладений передусім у використанні тієї переваги, що забезпечує якість ґрунтів на території України, – саме українські чорноземи є основою, яка, разом з ефективним господарюванням дасть змогу як забезпечити населення країни зерновими та іншими культурами, так і реалізувати конкурентні переваги для вітчизняної економіки.

Перелічені моменти, поряд з необхідністю оцінки стану та динаміки розвитку ринку зерна України в контексті забезпечення національних пріоритетів держави визначають актуальність теми статті.

Аналіз досліджень і публікацій останніх років. Проблеми ринку зерна України плідно досліджували у своїх працях І. Кузнецова, Ю. Михайлов, Г. Ортіна та інші. На основі їх наукових розробок вирішується широкий спектр питань розвитку ринку зерна та формування національних економічних пріоритетів України з огляду на потенціал цього ринку.

Найважливіше теоретичне значення для дослідження міжнародної конкурентоспроможності економіки в контексті проблематики статті має теоретична база, закладена Р. Солоу, М. Портером, Давидом Рікардо, Адамом Смітом, К. Шапіро, Д. Фарелл, Г. Салонером, Е. Голдраттом та іншими авторами – класиками економічної теорії.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Тривають дискусії стосовно стимулювання та найбільш ефективного залучення власних та зовнішніх джерел фінансування, стосовно ролі держави в процесі розвитку ринку зерна, обґрунтованості заходів державного регулювання та формування розумної міри втручання держави в ринкові процеси [1, с.8; 2, с.138; 3, с.175]. Проте всі думки узгоджуються при констатації того факту, що конкурентоспроможність вітчизняної економіки прямо залежить від розвитку базових її ринків, зокрема – ринку зерна. Лише за цієї умови можливе досягнення підвищення результативності експорту зернових культур, що виражається в зростанні обсягів експорту.

Саме під таким кутом досліджується проблематика розвитку ринку зерна України в контексті підвищення міжнародної конкурентоспроможності вітчизняної економіки в роботах провідних сучасних вчених, цієї позиції дотримується і автор статті.

Постановка завдання. Метою статті є дослідження стану та динаміки розвитку ринку зерна України, виявлення та узагальнення проблем, пов'язаних з підвищенням міжнародної конкурентоспроможності вітчизняної економіки за рахунок розвитку ринку зерна та формування пропозицій щодо вирішення цих проблем.

Виклад основного матеріалу дослідження. Кожен уряд у своїй програмі оголошує про потребу розвитку національних конкурентних переваг. Уряд України не є виключенням [4; 5]. Це одна з найбільш важливих цілей економічної політики.

Прискорення економічного розвитку України, створення нових робочих місць, розширення можливостей економіки конкурувати на світовому ринку, традиційно пов'язують з необхідністю створення орієнтованого на ринок, конкурентоспроможного аграрного сектору.

Сільське господарство є досить важливою сферою економіки України, тут виробляється майже 20% ВВП, створюється 17% доданої вартості в масштабах країни, а також залучено майже чверть від загальної чисельності працюючих в державі [6, с. 47–50].

Динаміка розвитку ринку зерна України (враховуючи зернові та зернобобові культури) в 1990–2009 роках зображена у табл. 1 за даними Держкомстату, а зміну основних показників, що характеризують стан ринку, розглянуто на рис. 1–4.

Середні ціни реалізації сільськогосподарськими підприємствами (крім малих) представлено без ПДВ, транспортних, експедиційних та накладних витрат, але з урахуванням дотацій.

Таблиця 1

Рік	Посівні площі, тис. т	Виробництво, тис. т	Урожайність, ц з 1 га площі збирання	Середні ціни реалізації сільськогосподарським і підприємствами (крім малих), грн. за т
1990	14583	51009	35,1	
1991	14671	38674	26,5	
1992	13903	38537	27,9	
1993	14305	45623	32,1	
1994	13527	35497	26,8	
1995	14152	33930	24,3	
1996	13248	24571	19,6	168,4
1997	15051	35472	24,5	176,1
1998	13718	26471	20,8	154,2
1999	13154	24581	19,7	200,4
2000	13646	24459	19,4	443,8
2001	15586	39706	27,1	381,3
2002	15448	38804	27,3	312,5
2003	12495	20234	18,2	535,1
2004	15434	41809	28,3	453,1
2005	15005	38016	26,0	417,8
2006	14515	34258	24,1	515,2
2007	15115	29295	21,8	833,5
2008	15636	53290	34,6	778,6
2009	15837	46028	29,8	799,0

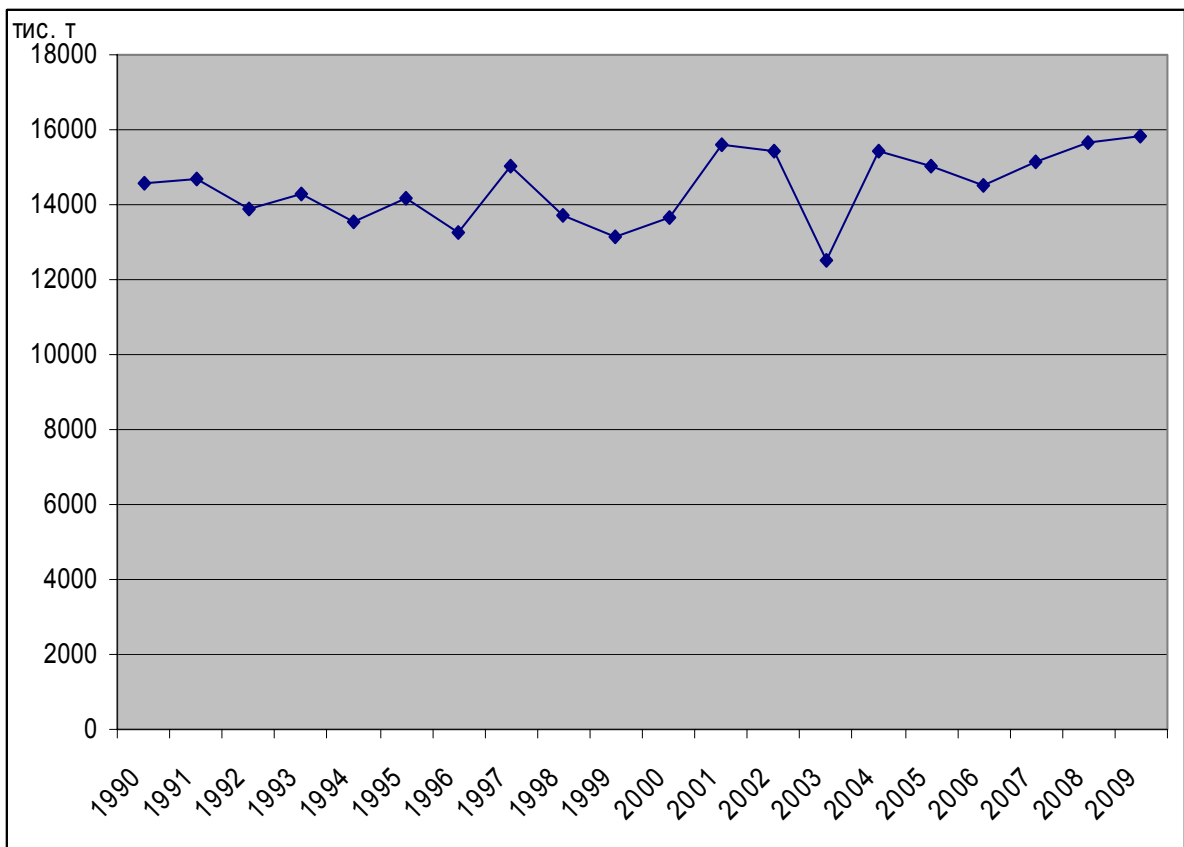

Рис. 1. Посівні площі під зернові та зернобобові в 1990-2009 рр.

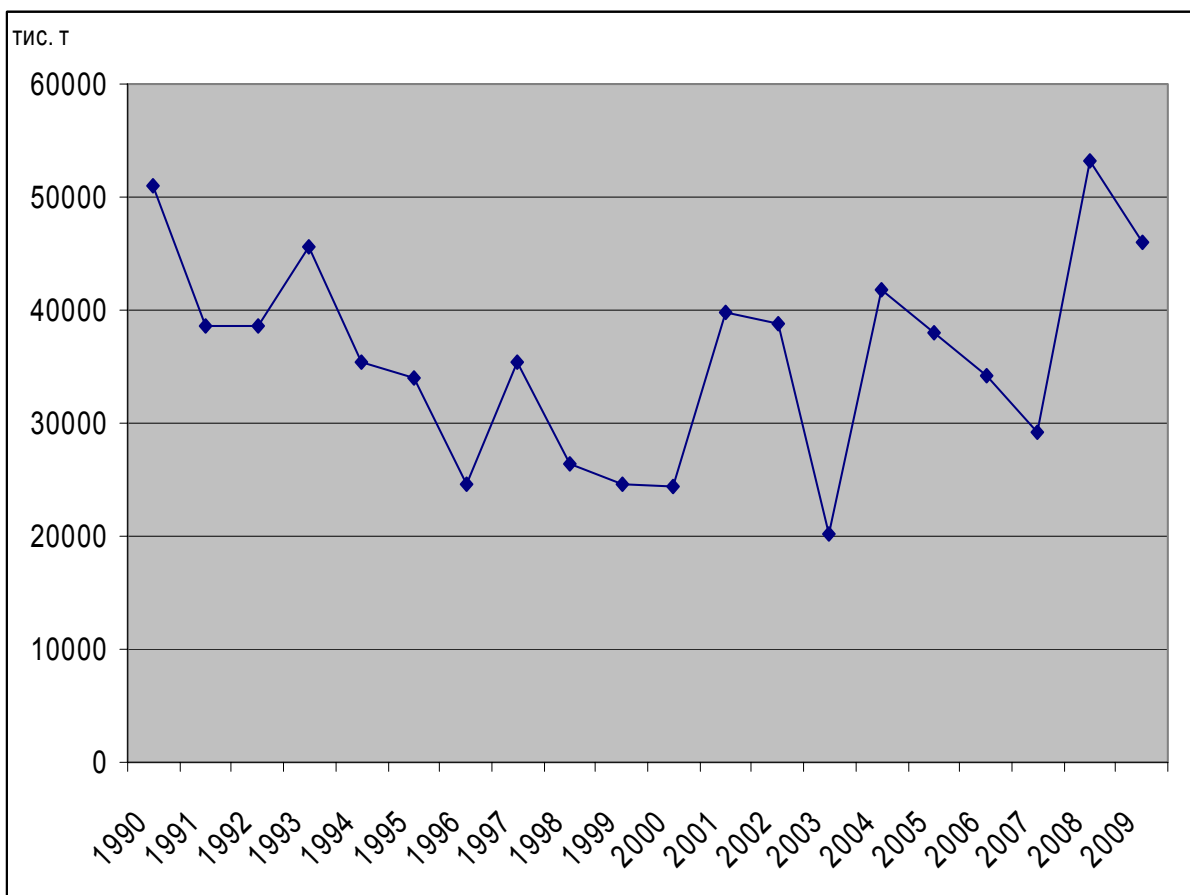

Рис. 2. Виробництво зернових та зернобобових в 1990-2009 рр.

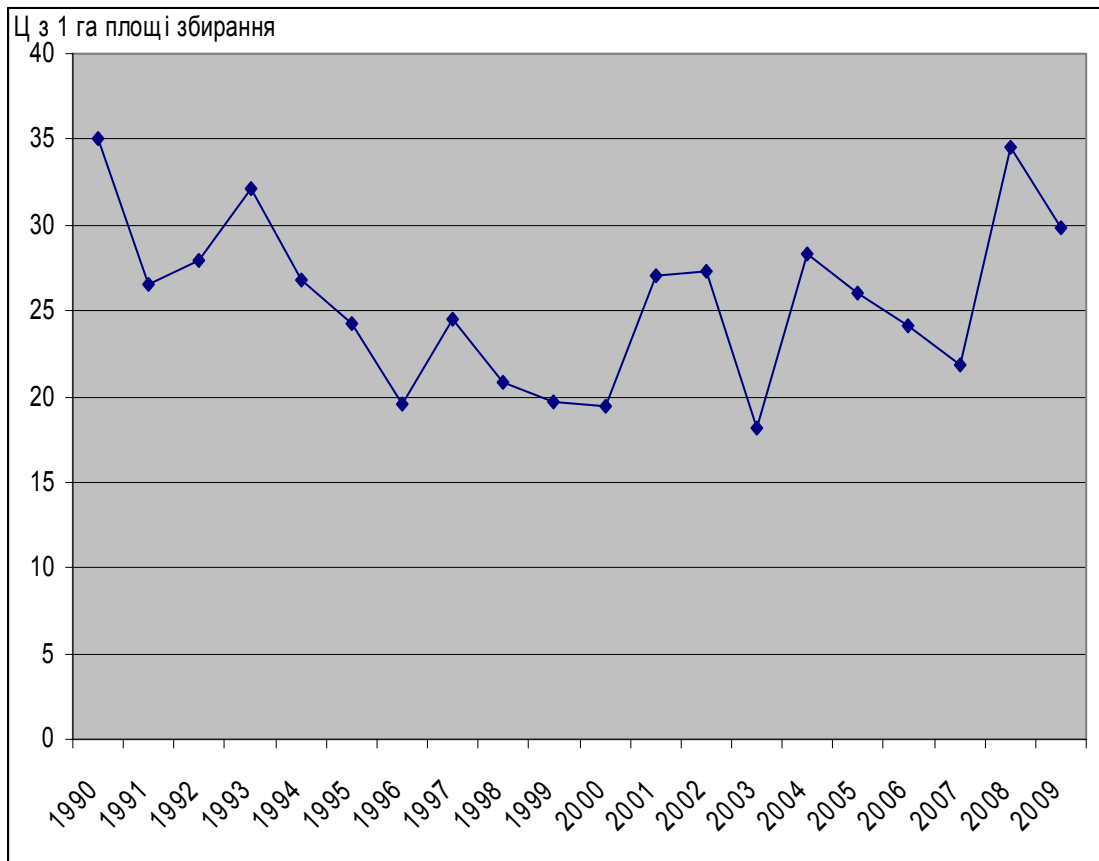

Рис. 3. Урожайність зернових та зернобобових в 1990-2009 рр.

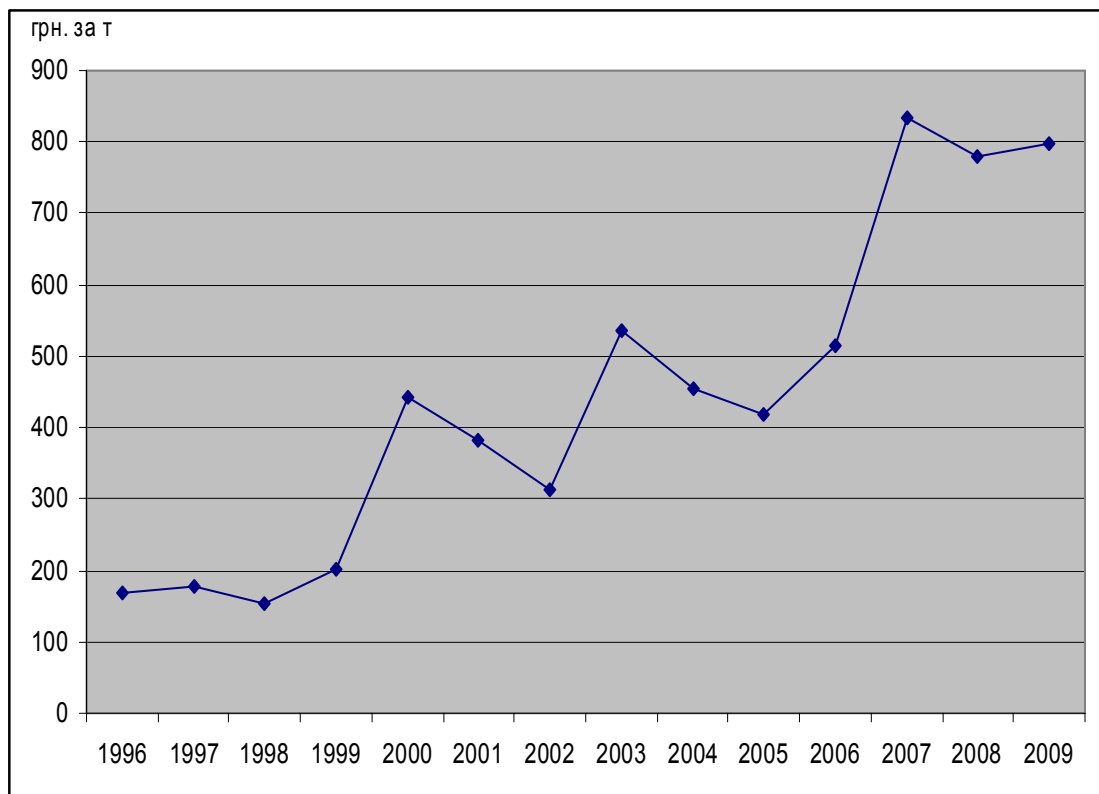

Рис. 4. Середні ціни реалізації сільськогосподарськими підприємствами (крім малих) зернових та зернобобових в 1990-2009 рр.

Обсяги виробництва зернових в 2010 році представлено у табл. 2.

Таблиця 2

Виробництво зернових в 2010 році

	Станом на 1 липня	Станом на 30 липня	Станом на 1 вересня	Станом на 1 жовтня	Станом на 1 листопада
тис.т	879,9	23051,5	28715,5	33933,2	38907,8
у % до відповідної дати 2009р.	51,7	87,1	78,6	87,2	87,9

Українські виробники зерна утримують 2% світового ринку цієї продукції, посідаючи дев'яте місце в рейтингу виробників зернових світу (лідери у 2010 році – США з часткою 18,7% та Китай – 18,6%) [7, с.3–6; 8].

На стан конкурентоспроможності будь-якої національної економіки впливають випадкові події, тобто ті, які уряд та бізнес країни не може контролювати [9, с.54].

Випадкові події можуть змінити конкурентні позиції країн, можуть звести нанівець перевагу старих конкурентів і створити потенціал для нових, здатних замінити старі за досягненням необхідного рівня конкурентоспроможності в нових умовах [10, с.131]. Основними факторами зовнішнього впливу на ринок зерна в Україні (як і в світі в цілому), що визначають характер випадкових подій є: погодні умови, діяльність урядів країн – виробників зерна, приналежність до СОТ тощо [11].

Незважаючи на те, що ситуація на світовому ринку зерна може швидко змінюватися, коли той чи інший фактор починає домінувати, поточна ситуація на ринку є досить вигідною для активізації експорту зернових, при чому не тільки для трейдерів, які можуть отримати значні прибутки, але й для виробників сільськогосподарської продукції.

Основними проблемами на шляху розвитку ринку зерна України є нерозвиненість логістики, проблеми з наявністю досвідчених фахівців, невикористання потенціалу земельних ресурсів, невизначеність політичної ситуації в країні. На сьогоднішній день Україна має проблеми з експорту зерна. Можливість введення квот на експорт зерна до цих пір залежить від обсягів експорту зерна з України. Різні державні структури, такі як Державна митна служба України і Генеральна прокуратура, часто використовують необґрунтовані і нецивілізовані методи роботи зі зниження обсягів експорту зерна [1, с.10; 12, с.12].

Ринок зерна України показує досить спокійні темпи розвитку, що не є позитивним для будь-якого ринку взагалі. Для ринку мають існувати чіткі законодавчо закріплені правила, які повинні бути під безпосереднім наглядом, іншими словами – досить стабільний механізм роботи. Але в нинішній ситуації, уряд, як і раніше, орієнтує експорт на власні ситуаційні заходи регулювання, без введення будь-яких офіційних правил. Незважаючи на потенціал підйому сільськогосподарського виробництва в Україні, підтримка підвищення продуктивності на тепер не розглядається на державному рівні як актуальна.

Зміна ролі політики держави стосовно ринку зерна України повинна полягати в орієнтації на стратегічний розвиток ринку, на стимулювання збільшення продуктивності та підвищення конкурентоспроможності вітчизняних виробників, для чого необхідне передусім державне сприяння на національному та регіональному рівні, а не виконання лише фіскальних та контролюючих функцій. Існуючий низький рівень розвитку вітчизняного ринку зерна характеризується також певними негативними чинниками, узагальненими автором статті за результатами аналізу проблематики [3, с.175; 5; 6, с.47]:

- низька рентабельність виробництва зернових, що позначається на погіршенні соціально-економічних умов у сільській місцевості;
- збільшення в Україні частки імпортової продукції у сукупному споживанні;
- низька мобільність та значний середній вік сільського населення, що важко пристосовується до сучасних потреб ринку, значна частка людей працездатного віку

нелегально мігрують в пошуках роботи до країн ЄС та в Росію.

Значною мірою перешкоджають розвитку вітчизняного ринку зерна такі чинники, узагальнені автором статті за результатами аналізу проблематики [3, с.176; 5; 6, с.39; 12, с.20; 13, с.199]:

- нерозвиненість інфраструктури АПК;
- низька капіталізація вітчизняних сільськогосподарських підприємств, яка обмежує їх можливості щодо залучення додаткових коштів для розвитку бізнесу;
- низький рівень розвитку вітчизняної фінансово-кредитної системи, у зв'язку з чим – висока вартість банківських кредитів та позик, відсутність галузевих кооперативних банків, нерозвиненість сфери страхування кредитних та виробничих ризиків;
- недостатня гармонізація українських стандартів якості з міжнародними (лише 52% українських стандартів для сільськогосподарської продукції гармонізовано з міжнародними);
- недостатність державного цільового фінансування наукових розробок в аграрному секторі, що зумовлює незадовільну якість насінневого матеріалу, обмежує продуктивність виробництва зернових культур;
- практична відсутність державної підтримки родючості ґрунтів, яка спричинює збільшення частки ґрунтів, які є непридатними для ведення сільського господарства (до 20% орних земель);
- занепад вітчизняної машинобудівної галузі та обмеженість фінансових можливостей сільськогосподарських виробників, які зумовили зменшення кількості сільськогосподарської техніки, 85% сільськогосподарської техніки є фізично та морально застарілою.

Важливість розвитку ринку зерна як запоруки посилення міжнародної конкурентоспроможності України обумовлюється також такими факторами, які можна розглядати як сприятливі [5; 6, с.30]:

- загострення світової продовольчої кризи та збільшення виробництва й використання біологічного палива, що обумовлює збільшення потенційного попиту на вітчизняну продукцію та підвищення цін на сільськогосподарську продукцію;
- для споживання населенням України достатньо лише 30-40% виробленого зерна, решту можна експортувати, саме тому, зокрема, експорт сільськогосподарської продукції становить 20-30% усього експорту України до країн ЄС;
- зростання попиту у розвинутих країнах на екологічно чисту продукцію (без використання генетично модифікованих організмів (ГМО), консервантів, барвників тощо), ціни на яку є вищими на 20-50%; більшість виробленої в Україні сільськогосподарської продукції досі є органічною, що визначає потенціал її експорту на ринки розвинутих країн.

На рис. 5 представлено сформований автором на основі аналізу поточної ситуації на ринку зерна України узагальнений перелік проблем і обумовлених ними завдань, вирішення яких визначає можливості для формування конкурентних переваг національної економіки та підвищення міжнародної конкурентоспроможності вітчизняної економіки в цілому. Створення та впровадження вітчизняної бази гармонізованих з міжнародними вимогами стандартів на сільськогосподарську продукцію і сировину та забезпечення необхідних обсягів фінансування цих робіт; запровадження на території України спеціальної програми з сільського господарства, розвитку села, яка дозволить гармонізувати українські стандарти до вимог ЄС з меншими затратами з державного бюджету та просунути у гармонізації вітчизняних стандартів на сільськогосподарську продукцію згідно стандартів ЄС [13, с.210; 14, с.170].

Сприяння розробці і впровадженню систем управління якістю на основі принципів ISO 9000 а також системи охорони довкілля на основі принципів ISO 9000; надання фінансової підтримки підприємствам через механізм здешевлення коротко- і довгострокових кредитів для модернізації і реконструкції виробництва сприятимуть

реалізації експортного потенціалу вітчизняних виробників зернових культур.

Рис. 5. Формування міжнародної конкурентоспроможності України через розвиток ринку зерна

Налагодження сучасної інфраструктури аграрного ринку пов'язується зі створенням інфраструктури для консалтингу, навчання та підвищення кваліфікації сільськогосподарських спеціалістів, з метою підвищення продуктивності праці в аграрному секторі, будівництвом шляхів, електромереж, налагодженням системи водопостачання, меліоративних споруд, підвищенням рівня інформатизації сільськогосподарських підприємств.

Налагодженню співпраці між виробниками сільськогосподарської продукції та науковими установами сприятиме запровадження грантових програм підтримки університетських досліджень, спрямованих на вирішення проблем АПК, підтримка молодих науковців, підготовка кадрів.

Використання досвіду розвинутих країн у регулюванні ринку аграрної продукції передбачає реалізацію на території України проектів, спрямованих на допомогу в організації стажувань, семінарів і конференцій, підтримці транскордонних зв'язків, поширюванні інформації про європейські грантові програми серед українських виробників та експортерів аграрної продукції, залучення провідних світових спеціалістів до співпраці з українськими

партнерами в галузі встановлення правил регулювання внутрішнього аграрного ринку згідно з міжнародними стандартами, налагодження механізмів створення умов для інвестицій, технічної допомоги, розбудови інфраструктури, підготовки персоналу в аграрному секторі.

Висновки і перспективи подальших розробок. Держава повинна відігравати роль своєрідного каталізатора міжнародної конкурентоспроможності та за допомогою зовнішньоекономічної політики може впливати на неї, але цей вплив може бути як позитивним, так і негативним. Саме тому, на думку автора статті, надзвичайно важливо чітко сформулювати пріоритети державної політики. В даній статті розглянуто проблематику одного з таких пріоритетів – ринку зерна, де Україна має суттєві шанси на успіх, виявлено та узагальнено проблеми, пов'язані з підвищенням міжнародної конкурентоспроможності вітчизняної економіки за рахунок розвитку ринку зерна та сформовано пропозицій щодо вирішення цих проблем. Роль держави у формуванні національних переваг України як країни-експортера зерна на світовому ринку сільськогосподарської продукції полягає у впливі на параметри виробничих факторів шляхом грошово-кредитної, податкової, митної політики. У статті сформульовано перелік завдань, необхідних для форсування розвитку вітчизняного ринку зерна та визначено прямий зв'язок між вирішенням цих завдань та забезпеченням втілення конкурентних переваг країни.

У процесі формування державної політики по відношенню до ринку зерна України повинен бути дотриманий певний баланс, що забезпечує єдність державних інтересів й інтересів конкретних виробників зерна. Причому державні інтереси покликані в максимальній мірі враховувати вимоги й підходи економічних груп й окремих підприємств.

Список використаної літератури

1. Михайлов Ю. Колапс зернового ринку: винні всі / Ю. Михайлов // Пропозиція. – 2008. – № 9. – С. 8–10.
2. Притула Н. М. Сучасний ринок зерна в Україні / Н. М. Притула // Держава і регіони. – 2008. – № 1. – С. 137–140.
3. Ортіна Г. В. Особливості та тенденції зернового ринку України / Г. В. Ортіна // Держава і регіони. – 2007. – № 2. – С. 173–176.
4. Закон України «Про зерно та ринок зерна в Україні» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.rada.gov.ua>.
5. Закон України «Про основні засади державної аграрної політики на період до 2015 року» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.rada.gov.ua>.
6. Поточна кон'юнктура і прогноз ринків с.-г. продукції та продовольства в Україні на 2007/08 маркетинговий рік. – 2007/08. – Вип. 18. – 50 с.
7. Кузнецова І. Яка ж роль відведена Україні в світовому виробництві та експорті зерна / І. Кузнецова // Зерно і хліб. – 2008. – № 2. – С. 3–6.
8. Міністерство аграрної політики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.minagro.gov.ua>.
9. Алещенко В. В. Конкурентный генотип экономической системы / В. В. Алещенко. – Омск: Омский научный вестник, 2008. – 242 с.
10. Друкер П. Эпоха разрыва: ориентиры для нашего меняющегося общества / П. Друкер. – М.: ООО «И.Д. Вильямс», 2007. – 336 с.
11. Доповідь продовольчої та сільськогосподарської організації ООН [Електронний ресурс]: вересень, 2010 р. – Режим доступу: <http://www.un.org>.
12. Дручко В. В Євросоюзі нашому зерну ввімкнули червоне світло / В. Дручко // Пропозиція. – 2008. – № 11. – С. 13–20.
13. Братерский М. В. Экономические инструменты внешней политики и политические риски / М. В. Братерский. – М.: Изд. дом Гос. ун-та Высшей школы экономики, 2010. – 231 с.
14. Чужиков В. І. Глобальна регіоналістика: історія та сучасна методологія: [монографія] / В. І. Чужиков. – К.: КНЕУ, 2008. – 272 с.

Прийнято до друку 06.04.12